

## BOSHLANG'ICH TA'LIMDA PEDAGOGIK FAOLIYATNI KASBIY REFLEKSIYA TURLARI

Rahimov Gavhar Muhiddinovna  
Uzun tumani 60 – maktab o'qituvchisi

### Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda pedagogik faoliyatni kasbiy refleksiyaning turlari o'rganiladi. Refleksiya turlari – o'z-o'zini baholash, tashkiliy, kommunikativ va natijaviy refleksiylar orqali o'qituvchining kasbiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Maqolada har bir refleksiya turining mazmuni, vazifasi va o'qituvchilik amaliyotiga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, kasbiy refleksiya turlari orqali ta'lim sifatini oshirishning metodik asoslari tahlil qilinadi.

**Kalit so'zi:** Boshlang'ich ta'lim, kasbiy refleksiya, pedagogik faoliyat, refleksiya turlari, o'qituvchi, o'z-o'zini baholash, rivojlanish, metodika.

Kasbiy faoliyatda pedagogik faoliyat, shuningdek kasbiy refleksiya o'g tushunchalar haqida to'htalib o'tsak. O'zining pedagogik tajribasini tahlil qilib, o'qituvchi o'z diqqatini tobora muvaffaqiyatli jixatlarga qaratadi, o'zining ish samaradorligini pasaytirayotgan pedagogik muammolarni va qiyinchiliklarni xam ko'ra olib, uni bartaraf etish yo'llarini topadi.

V.A.Suxomlinskiy pedagogik faoliyatga shunday ta'rif beradi: "pedagogik rahbarlikning sirlaridan biri o'qituvchilarda muntazam izlanish va o'z ishining tahliliga qiziqish uyg'otishdan iborat. Kimki o'z darslarida, tarbiyalanuvchilar bilan o'zaro munosabatlarda yaxshi va yomonni farqlashga, yutuq va kamchiliklarini o'z vaqtida bilishga urinsa, pedagogik faoliyatning yarim muvaffaqiyatiga erishgan bo'ladi".

Xuddi shu nuqtai nazardan ilgari surilgan g'oyani V.I.Zagvyazinskiyda ko'ramiz: u "har bir o'qituvchi mustaqil ravishda o'z imkoniyatlarini aniqlashi, o'z qobiliyatlarini va pedagogik mahoratini rivojlantirishi kerak. O'zida ko'p narsani kashf qilish, tavsiya qilinganlardan ko'pini sinab ko'rish, baholash lozim... o'qituvchi o'zini o'zi yaratadi, kosib yoki ijodkor bo'lishini xam o'zi belgilaydi".

Pedagogik faoliyatdagi qiyinchiliklarning dastlabki tadqiqalaridan birini N.V.Kuzminada ko'ramiz. U o'qituvchi duch keladigan dastlabki qiyinchiliklarni "pedagogik faoliyatning tashqi omillari keltirib chiqaradigan va ichki omillarning xarakterida, kishining faoliyatga ta'limiy, ma'naviy va jismoniy jixatdan tayyorgarligida paydo bo'ladigan keskinlik, beparvolik, qoniqmaganlikning sub'ektiv holatidir" deb ta'riflaydi.

T.S.Polyakovaning ishi endigina o'z faoliyatini boshlayotgan o'qituvchilar duch keladigan tipik didaktik qiyinchiliklarga bag'ishlangan. U didaktik qiyinchiliklarga shunday ta'rif beradi: "Didaktik qiyinchiliklar – o'qituvchining ta'lim jarayonidagi qiyinchiligi bo'lib, uni

hal qilish uchun shart-sharoitlar yo'qligi, keskinlik, beparvolik, o'z ishidan qoniqmaganlikning psixologik holati yoki aksincha, uni bartaraf qilish uchun sharoitlar ta'minlangani holda pedagogik mahoratni takomillashtirish, pedagogik "fikrlashni", malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishni ta'minlaydigan tetiklik, mobilizatsion tayyorgarlik, emotsional ko'tarinkilik holatining mavjud emasligi".

T.S.Polyakova pedagogik faoliyatdagi qiyinchiliklar va ziddiyatlar uzoq muddat hal qilinmaganda, muvaffaqiyatsizlik vaziyatida nafaqat psixologik uzilishlar, balki o'z-o'zini baholashning pastligi, pedagogik mahoratni takomillashtirishning tormozlanish manbasi sifatida salbiy rol o'ynashini aytadi. Pedagogik vazifalarga faol munosabatning zarur sharti bo'lgan rag'batlantiruvchi vazifa esa ijobiy rol o'ynashini ta'kidlab, o'qituvchining shaxsiy pedagogik mahorati zahirasini safarbar qiladi, uni ijodiy fikrlashni rag'batlantirish manbai deb hisoblaydi.

Tushuncha sifatida "refleksiya" atamasi dastlab 1910-yilda amerikalik psixolog va pedagog Jon Dyui tomonidan til iste'moliga kiritilgan. Uning "Biz qanday o'ylaymiz?" ("Как мы думаем?") nomli asarida ilk marta "refleksiv tafakkur" tushunchasiga quyidagicha izoh berilgan: qanday bo'lishidan qat'i nazar fikrga yoki taklif etilayotgan bilim shakliga uni asoslashda hamda u keltirib chiqaradigan istiqboldagi xulosalarga faol, chuqur va diqqat bilan e'tiborning qaratilishi.

Pedagogik faoliyatda refleksiya qandaydir kasbiy muammoni fikriy tahlil qilish jarayoni sifatida e'tirof etiladi. Buning natijasida anglangan muammoning mohiyatini shaxsan talqin qilish va uni hal qilishning yangi istiqbollarini ochish ko'zga tashlanadi. A.A.Bizyaevaning qayd etishicha, pedagogik refleksiya deganda pedagogning o'z faoliyatiga nisbatan munosabatdagi tahliliy pozitsiyasini ifoda etuvchi murakkab psixologik holat tushuniladi. Muallif pedagogik refleksiyaning ikki darajani o'zida aks ettiruvchi kontseptual modelni ajratib ko'rsatadi:

umumiy daraja (ongda aks etuvchi konstruktorlik-irodaviy; motivatsion, bashoratlovchi jihatlar);

xususiy shaxsiy (o'qituvchining refleksiv vaziyatlarda o'z faoliyatidagi kasbiy-shaxsiy hamda shaxsiy-sub'ektiv sub'ektiv yo'nalishi).

Ko'p holatlarda kasbiy refleksiya o'z-o'zini tahlil sifatida qo'llaniladi. Zamonaviy pedagogikada esa refleksiya faoliyat va uning natijalarini tahlil qilish ekanligiga e'tibor qaratiladi. Shunga ko'ra refleksiya jarayonida muayyan xulosaga kelish, umumlashtirish, muqobillarini topish, taqqoslash va baholash; qayg'urish, yodga olish; muammoni hal qilish ko'zga tashlanadi.

I.N. Semenovning fikriga ko'ra, refleksiya – tajriba stereotiplari, innovatsion faoliyatga kirishishdagi ichki sharoitlar (yangi g'oyalarning tug'ilishi, yangi tajribaning orttirilishida ko'zga tashlanadigan holatlar)ning o'zgarish jarayoni sanaladi.

Falsafiy, psixologik va pedagogik adabiyotlarda refleksiya u tomonidan hal qilinadigan vazifalarga ko'ra quyidagicha guruhlanadi.

Qiyinchiliklarning pozitiv roli uning indikatorlik (hisoblovchi) vazifasi bilan xam belgilanadi. "Indikatorlik vazifasi pedagogik mahoratning shakllanish jarayonini tormozlovchi ob'ektiv omillarni ajratadi, biroq u o'z-o'zini baholash tarzida sub'ektiv namoyon bo'lishi, shu shaxs uchun faoliyatning tobora qiyin jixatlarini aniqlab berishi mumkin".

Demak o'z pedagogik faoliyatini endigina boshlagan yosh o'qituvchi aslo jismonan va ruhan bo'shashishi, butunlay osoyishtalikka berilishi mumkin emas. Bu tuyg'u psixologiya fanida relaksatsiya deb atalib, kishilarning ish faoliyatida salbiy holatlariga beriladigan baho sifatida e'tirof etiladi.

Pedagogik va psixologik adabiyotlar tahlili, qiyinchilik – insonning sub'ektiv psixologik holati ekanligini, u xamma vaqt xam tashqi kuzatuvchi tahlil uchun qulay emas degan xulosa qilishga imkon berishini, bu esa hech kim o'qituvchining kasbiy qiyinchiliklarini uning o'zidan ko'ra yaxshiroq aniqlay olmasligini va ularni bartaraf qilish yo'llarini xam o'zidan boshqa kishi topa olmasligini ta'kidlaydi. Demak, o'qituvchining pedagogik faoliyatida kasbiy qiyinchiliklarini tadqiq qilishning yanada qulay yo'li bu, o'z-o'zini tashxislash hisoblanadi.

Shu bilan birga psixologik mashg'ulotlardan biri bo'lgan "Autogen trenirovka" xam muhim ahamiyatga ega. "Auto – o'z-o'ziga ta'sir" ma'nosini bildirib, o'qituvchi o'z-o'ziga ta'sir o'tkazgan holda kasbiy faoliyatida duch keladigan qiyinchiliklarni engib borishi mumkin.

Ya.S.Turbovskiyning fikricha, kasbiy takomillashuvning salbiy "energetik asosi" bo'lgan qoniqmaslik hissi, rivojlanishda to'xtab qolganlikni chin ko'ngildan his etish sanaladi. "Buyruq, cxaqiriq va nazorat emas, balki aynan o'qituvchining o'z faoliyatidan qoniqmaslik hissi, yuzaga kelgan pedagogik ziddiyatni boshqacha qilishga, buning uchun yangi vositalarni izlab topishga va uni o'zlashtirishga ongli ravishda intilishini ta'minlaydi, qiyinchilik va ziddiyatlarni bartaraf etishdan, shaxsan o'zi hal qilgan tadqiqotchilik vazifasidan ijodiy quvonish, qoniqish hissi - o'qituvchi kasbiy komponentligining asosiy manbasiga aylanadi, aniqrog'i, aylanishi mumkin".

Ya.S.Turbovskoy tomonidan ishlab chiqilgan, pedagogik tajribani diagnostik o'rganish nazariyasi va metodikasi har bir pedagogik jamoada va jamoaning har bir a'zosida pedagogik kasbiy faoliyat xususiyatlarini o'rganishda yagona maqsad uchun harakatlanishga imkoniyat beradi, bu o'z navbatida o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirish mexanizmini yaratish uchun zamin hozirlaydi.

Pedagogik tashxislash konsepsiyasi pedagogika fani va umumta'lim maktablari amaliyotining o'zaro xamkorlik jarayonini boshqarish imkoniyatini ta'minlaydigan uchta metodologik asosni o'z ichiga oladi:

- ma'lum bir pedagogik mahorat pozitsiyasini egallash;
- ma'lum bir maqsadga yo'nalganlik;

- pedagogik mahoratni egallashga bo'lgan ehtiyoj.

Turli boshqaruv tizimlari nuqtai nazaridan aynan bir xil natijalar u yoki bu muammoning dolzarbligi bilan belgilanadigan turlicha axamiyat kasb etishi mumkin. Ish tajribasidan foydalanish hajmi va miqyosi xam har xil bo'ladi. Konsepsiya mualliflari integratsion fan yutuqlaridan foydalanish samaradorligi, olimlar erishgan natijalar, amaliyotchilar unga ehtiyoj sezgan joyga borib etishi, ilmiy bilimlarning ma'lum bir maqsadga yo'nalganligiga bog'liqligini ta'kidlaydilar.

Fanning u yoki bu tarzda tavsialari pedagogikada ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan g'oyalar bilan ta'minlashdan avval amaliyot asosida aniqlangan ehtiyoj bo'lishi kerak. O'qituvchi mehnatini o'rganish jarayonida qator shart sharoitlarga rioya qilish ko'zda tutiladi. A.K.Markovning fikricha, nafaqat o'qituvchilik kasbida uzoq o'tmish tajribalaridan foydalanish darkor, balki o'qituvchi kasbiy rivojlanishining eng yaqin va olis istiqbollarini xam belgilash zarur.

Shu munosabat bilan pedagogik tashxis pedagogik faoliyatda erishiladigan yutuqlarni belgilovchi (prognostik) xarakter kasb etganida samarali bo'lishini ta'kidlamoqchimiz. Olimlar tomonidan olib borilgan tajriba ishlari jarayonida shu narsa aniqlandiki, pedagogik mahoratni tadqiq qilishning belgilovchi (prognostik) xakteri bevosita o'qituvchining kasbiy refleksiyaiga tayanadi.

Bu o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonida paydo bo'ladigan muammosi aynan nimadan iboratligini va uning sababi aynan nima ekanligini aniqlash, sabab va oqibatlarini pedagogik qiyinchilik oqibati bilan qorishtirmaslikka imkon beradi. Bunda pedagogik tashxislashning o'qituvchi kasbiy faoliyatini tezkor korreksiyaalash imkoniyatini beradigan o'ziga xos indikatorlik (hisoblash) vazifasi namoyon bo'ladi.

O'qituvchining o'z potensial imkoniyatlarini baholash diagnostika davomida har qanday holatda xam e'tiborga olinishi lozim, - deb ta'kidlaydi A.K.Markova, - unga ishonch bildirish kerak, uning kasbiy faoliyatiga bahoni oshirib yoki pasaytirib qo'yish o'qituvchi kasbiy rivojlanishini to'xtatib qo'yishi mumkin. Ushbu o'qituvchining individual rivojlanish mantiqini hisobga olish maqsadga muvofiqdir. O'qituvchining yutuqlarini boshqa o'qituvchilarning yutuqlari bilan emas, balki o'zining oldingi yutuqlari bilan xam taqqoslash kerak.

Shaxsiy pedagogik faoliyatni o'z-o'zida tahlil qilish jarayonida o'qituvchi o'zining ta'lim-tarbiyaviy faoliyati natijalari va xususiyatlarining holatini o'rganadi, pedagogik ziddiyatlar o'rtasidagi sabab va oqibatli bog'lanishlarni aniqlaydi, o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishni yanada takomillashtirish yo'llarini belgilaydi, - deb ta'kidlaydi L.E.Pleskach. Olimning fikriga ko'ra, "Refleksiya - o'z-o'zini tahlil qilish bo'lib, o'z-o'zicha belgilangan maqsadga erishish emas, balki bilim olish, tajriba orttirish usuli, ijodga, kasbiy jixatdan takomillashishga nisbatan rag'batlantirishdir".

Ilmiy adabiyotlar tahlili, shuningdek o'qituvchi faoliyatida pedagogik tajriba o'qituvchilar pedagogik mahoratini oshirishning diagnostik metodikalaridan foydalanish va olingan natijalar tahlili pedagogik tashxislashni o'qituvchining kasbiy refleksiya rivojlanishini ta'minlaydigan usullardan biri sifatida baholashga imkoniyat beradi.

Zero, o'qituvchi ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganishda "tajriba o'rganishdan maqsad va uning vazifalarini rejalashtirish, dolzarb mavzuni aniqlash, maktab amaliyotida mohir o'qituvchilarning yutuqlarini o'rganish, materiallarni to'plash, tahlil qilish, xulosa chiqarish" kabi vositalardan foydalanadilar.

Shuningdek, ta'kidlamochimizki, pedagogik tashxislash qayd qiluvchi emas, balki maqsad hosil qilishni belgilovchi (prognostik) xarakterga ega bo'lganligida samarali bo'ladi, bu o'qituvchining kasbiy refleksiya rivojlanishi asosida amalga oshiriladi. Ayni paytda aynan ta'lim-tarbiya jarayonida maqsad hosil qiluvchi tashxislash uning rivojlanish qobiliyatini ta'minlaydi.

#### ADABIYOTLAR:

1. Kulmamatova, F. (2025, February). YOSHLARDA DESTRUKTIV XULQ-ATVOR SHAKLLANISHINING MUAMMOLARI. In Innovate Conferences (pp. 6-10).
2. Sharafutdinova, K. G., Kulmamatova, F. K., & Haydarova, S. (2021). The role of cognitive psychology in the elimination of destructive behavior. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 957-964.
3. Kulmamatova, F. (2025). PSYCHOCORRECTIONAL PROGRAM FOR ELIMINATING DESTRUCTIVE BEHAVIOR IN YOUTH. Interpretation and Researches. извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/3475>
4. FARMONOVA, S. (2022). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TA'LIM MAZMININI YANGILASH VA ONA TILI O 'QITISHNI IJODIY TASHKIL ETISH. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 2(2).
5. Farmonova, S. (2021). Pedagogical and Innovative Activities in Project Education. International Journal of Culture and Modernity, 1(6), 176-180.
6. Farmonova, S. (2021). Opportunities for the Development of the Communicative Culture of Future Teachers through the Design of Teaching. International Journal of Culture and Modernity, 11, 172-175.
7. FARMONOVA, S. M. (2020). Improvement of Professional Thinking in Future Teachers. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, 7(05), 251-257.

8. Farmonova, S. (2019). THE TOLE OF THE PROJECT TEACHING TOOL IN DEVELOPING THE COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE TEACHERS. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(6), 434-441.
9. Farmonova, S. (2023). The essence of student and Pearson's mathematical-statistical method in the development of communicative culture of future teachers through project education. In E3S Web of Conferences (Vol. 420, p. 10006). EDP Sciences.
10. Фармонова, Ш. М. (2022). ОЎЗАКИ МАШҚЛАР ЁРДАМИДА БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. Scientific Impulse, 1(5), 805-816.
11. Фармонова, Ш. М. (2022). ЛОЙИХАВИЙ ТАЪЛИМ ВОСИТАСИДА БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КОММУНИКАТИВ МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ КАСБИЙ-ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(4), 311-316.
12. Farmonova, S. (2021). Opportunities for the Development of the Communicative Culture of Future Teachers through the Design of Teaching. International Journal of Culture and Modernity, 11, 172-175.
13. Farmonova, S. (2021). Pedagogical and Innovative Activities in Project Education. International Journal of Culture and Modernity, 11, 176-180.